

Intern rapport Onroerend Erfgoed

Archeologische opvolging van de aanleg van een vloerverwarming in de Sint-Niklaaskerk te Slijpe (Middelkerke) (prov. West-Vlaanderen) (SK'05)

Terreinwerk & rapportage	Ine Demerre, VIOE/Middelkerke
Technische ondersteuning op het terrein	Nico Beernaert, VIOE Stefaan Coreveleyn, VIOE Pascal De Neef, VIOE Clint Lenaers (+), VIOE Franky Vereycken, VIOE
Wetenschappelijke begeleiding Administratieve begeleiding	Marnix Pieters, VIOE Sam De Decker, Monumenten & Landschappen
Opgravingsvergunning Uitvoering veldwerk:	dossiernr. 2005/008 17/01- 02/02/2005 verlengd op 02 - 10/05/2005 & 18-20/05/2005

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Ligging van het projectgebied	3
2.1	Geografische situering.....	3
2.2	Situering opgravingsleuven.....	3
3	Historische en archeologische gegevens	5
3.1	Vroegste geschiedenis	5
3.2	De kerk en het kerkhof.....	5
4	Methodologie: verloop van de opgravingen	6
4.1	Opgraving deel 1: Sleuven A, A' & B	7
4.2	Opgravingen deel 2: sleuf C	7
5	Waarnemingen en interpretatie	8
5.1	Profielen	8
5.2	Muurstructuren	9
5.3	Skeletten en begravingen	14
5.4	Archaeologica.....	15
5.4.1	Aardewerk	15
5.4.2	Andere archaeologica	16
5.5	Coupe 2	17
6	Verdere planning en aanbevelingen	17
7	Bijlagen	18
8	Bibliografie	19

1 Inleiding

Tijdens graafwerken voor de aanleg van een convectorput (voor een nieuw ondergronds verwarmingssysteem) in de middenbeuk van de Sint-Niklaaskerk van Slijpe (deelgemeente van Middelkerke), werd op menselijke skeletresten en diverse muurresten gestoten.

Door samenwerking tussen de gemeente Middelkerke (in overeenkomst met de kerkfabriek van de Sint-Niklaaskerk) met het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, is een korte opgravingscampagne georganiseerd (SK '05). Deze liep van 17 januari tot 2 februari 2005 en werd verlengd van 2 tot 10 mei en 18 tot 20 mei 2005. De opgraving had tot doel een beter inzicht te krijgen in de bouwgeschiedenis van de kerk en de begravingen op basis van de aanwezige profielen, muurstructuren en archaeologica.

2 Ligging van het projectgebied

Het onderzoeksgebied situeert zich in de Sint-Niklaaskerk in de dorpskern van Slijpe (deelgemeente van Middelkerke) in de provincie West-Vlaanderen. De Spermaliestraat komt er samen met de Slijpesteenweg en Diksmuidsetraat tegenover de ingang van de kerk. Het heeft als kadastrale omschrijving gem. Middelkerke, Afd. 9 - Sectie B - perceelnummer 208B. (Fig. 2)

2.1 Geografische situering

Slijpe bevindt zich in de West-Vlaamse Middellandpolders met een ondergrond van alluviale klei. Door de eeuwen heen is de bodem echter grondig verstoord door antropogene invloed (Fig. 4). De site ligt in een woongebied met landelijk karakter, meer bepaald binnenin een kerkgebouw in de dorpskern van Slijpe.

2.2 Situering opgravingsleuven

De neogotische Sint-Niklaaskerk is een oost-west georiënteerde hallenkerk en ligt middenin een ommuurd kerkhof. Ze heeft 3 beuken en 5 traveeën. De opgravingsleuf (3 aaneensluitende sleuven A, B & C) bevindt zich in de 4de travee ten westen van de dwarsbeuk, dwars op het kerkship tot in respectievelijk de noordelijke & zuidelijke zijbeuk. De totale oppervlakte van de sleuven bedraagt ca. 40-45m² (zie onder). Het loopoppervlak van de kerk ter hoogte van vast punt Δ_1 (tegen de noordrand van de 4de noordelijke pijler, ten oosten van sleuf A) ligt op 4,546m TAW (NGI 1950: merk Ck36). (Fig. 7)

Fig. 1: Vooraanzicht Sint-Niklaaskerk, Slijpe (Middelkerke)

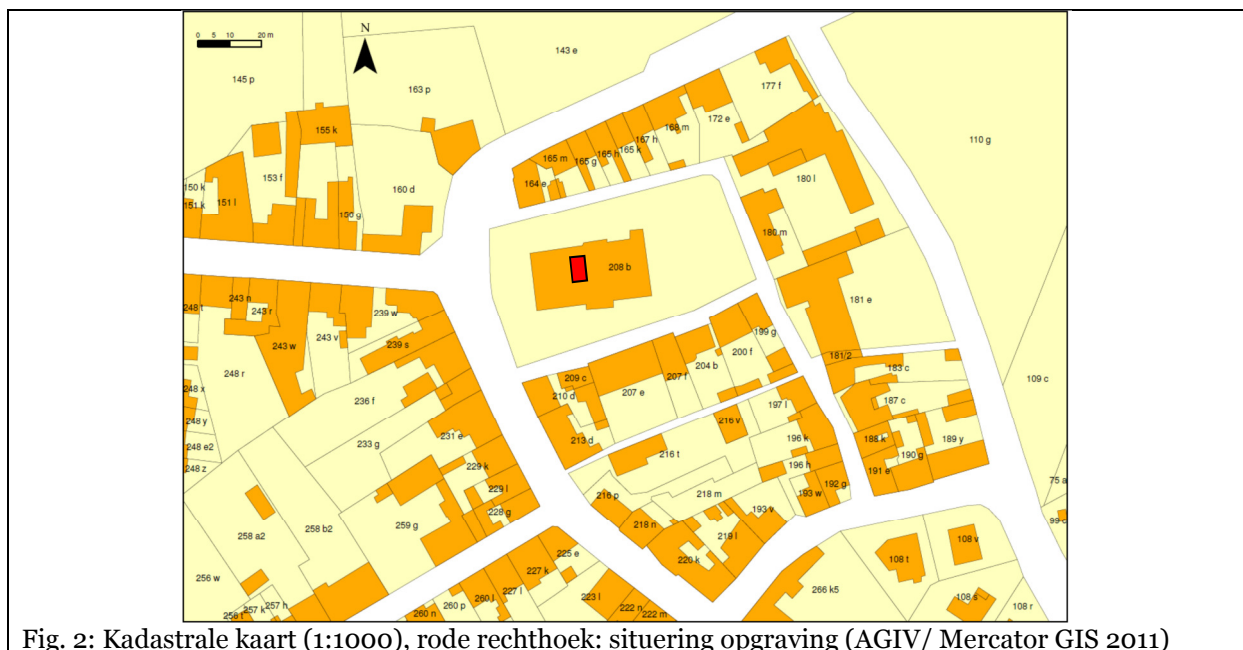

Fig. 2: Kadastrale kaart (1:1000), rode rechthoek: situering opgraving (AGIV/ Mercator GIS 2011)

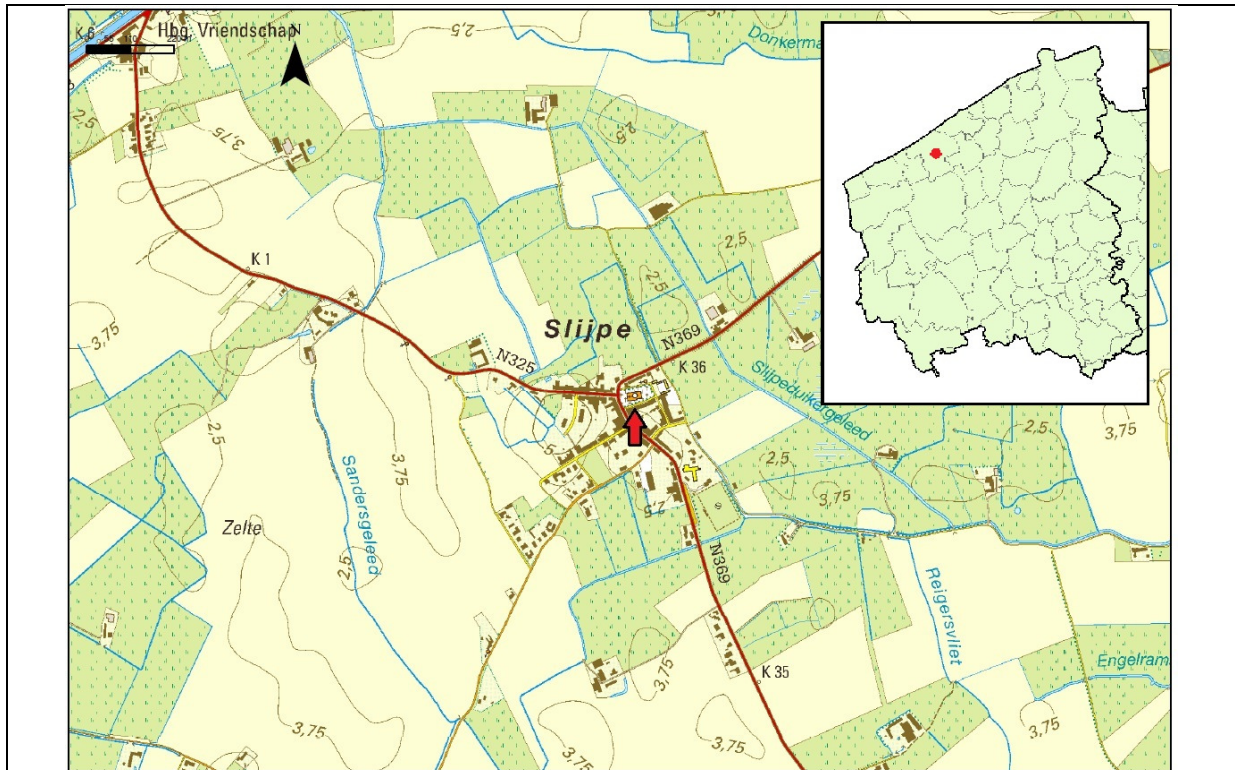

Fig. 3: Topografische kaart (1:10.000), rode pijl: onderzoeksgebied (AGIV 2006/ Mercator GIS 2005)

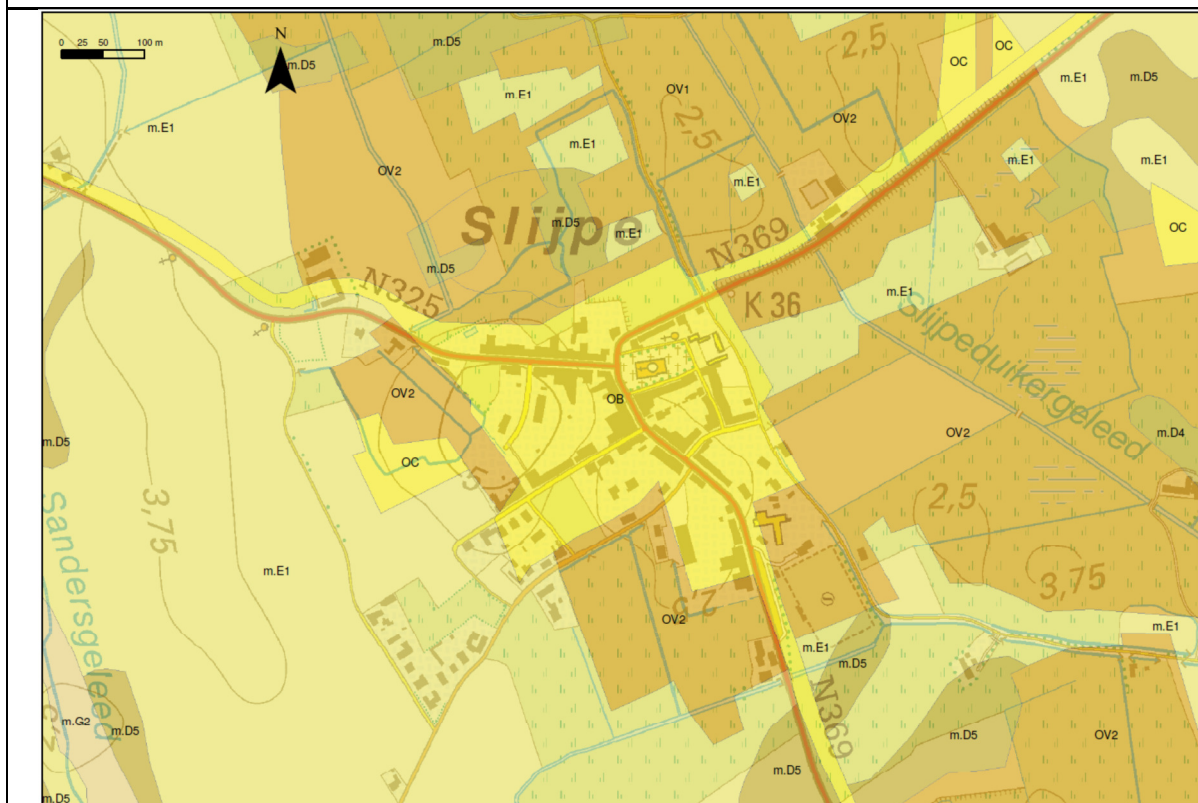

Fig. 4: Bodemkaart (over topografische kaart) (1:5.000), geel: Antropogene bodem, bruin: poelgrond polder, groen: dekklei polder, groenbruin: kreekrug (AGIV 2006/ Mercator GIS 2001)

3 Historische en archeologische gegevens

3.1 Vroegste geschiedenis

De vroegste menselijke sporen in/nabij Slijpe gaan terug tot in de Romeinse tijd (Jansseune 1970: 5-15 & De Bast 1808). Op deze vroegste geschiedenis wordt hier echter niet verder ingegaan.

In de 10de-11de eeuw werd gestart delen in de kustvlakte bewust droog te leggen door bedijking en inpoldering. Deze betere toegankelijkheid zorgde voor het ontstaan van meer permanente bewoning met dorpen en nederzettingen rondom grote boerderijen, lokale heiligdommen en kapellen. 'Arleboutskapelle' was daar één van. Die naam verwijst naar een karolingische herenboer die rond 1100 het dorp, op een planmatige manier stichtte op leengronden van de Graaf van Vlaanderen. 'Slijpe' was eigenlijk de naam van het getijdengebied ('sliopia') rondom dit dorp. Pas in de 14de eeuw werd het van toepassing op het dorp zelf. (Maes 1975, Tys 2004, Huys et al. 2005)

3.2 De kerk en het kerkhof

De eerste kapel in Slijpe, toen nog Arleboudskapelle, dateert van rond 1100. De graaf van Vlaanderen schonk in 1142 goederen, waaronder Arleboutschapelle (*Erlealdi capella*) aan de riddermonnikenorde van de Tempeliers. Sindsdien is er steeds een bidplaats geweest. Van in de middeleeuwen tot op het einde van de 18de eeuw was deze kerk belangrijk voor de religieuze ridderorden (Tempeliers, de Hospitaalridders vervolgens overgegaan in de Orde van Malta³), die in Slijpe gevestigd waren. Van de Hospitaalridders werden enkelen binnenin de kerk begraven.

Vanaf de 16de eeuw waren de parochiekerken, waarvoor de ridderorden als tiendeheer verantwoordelijk waren, sterk verwaarloosd door hun verminderde invloed in de kustvlakte. Eind 18de eeuw werd de orde uiteindelijk opgeheven. (Zeebroek et al. 2006:162-163)

Het 18de-eeuwse grondplan van de kerk bestreek de huidige oppervlakte. In 1822 brak er brand uit in de laatgotische kerk. De toren en het oostelijke deel van de kerk werden hierbij vernield. Brandglasramen werden vernield en ook de graven in het koor zouden toen verwoest zijn (Huys et al. 2005 & Hosten 2006). De brandglasramen waren onder andere versierd met de wapens van de Ridderorde van Malta (s.n. 1857). In 1829 werd de kerk voor een deel hersteld en verkleind. In 1896 werd ze vernieuwd en opnieuw vergroot naar een neogotische hallenkerk in gele baksteen volgens een ontwerp van architect Jules Soete uit Roeselare met 3 beuken van 5 traveeën en een transept (Huys et al. 2005).

Tijdens WOI, meer bepaald in 1915 werd Slijpe quasi volledig verwoest door Engelse beschietingen vanop zee op de Duitse kuststellingen. Van de kerk bleven enkel nog resten van de onderbouw over (Fig. 6). In 1919 werd gestart met het herstel van de kerk naar vooroorlogs uitzicht volgens ontwerp van Brugs architect Theo Raison (Huys et al. 2005). De huidige driebeukige hallenkerk dateert van 1922 –1925. De verschillende kleuren van de huidige gevelstenen maken duidelijk hoe gehavend dit gebouw uit de strijd kwam (Fig. 1). Verder bleven enkel de fragmenten in de onderbouw van de kerk bewaard. Tijdens deze verbouwingswerken werd de kerkvloer bovendien met ongeveer 50 cm opgehoogd tot het huidige vloerniveau. Binnenin is de kerk bepleisterd en wit geschilderd.

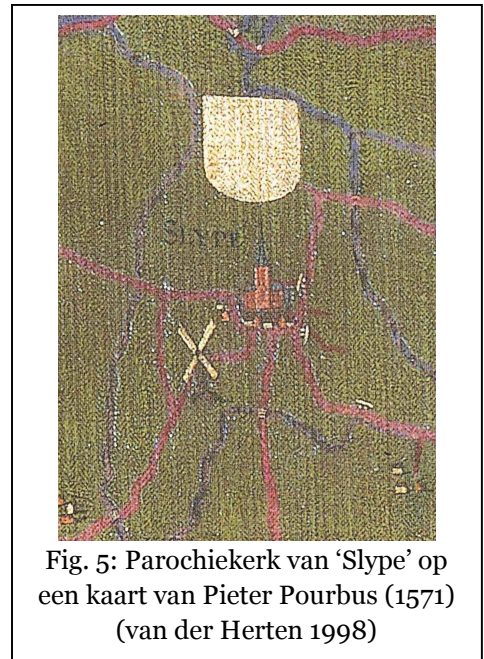

Fig. 5: Parochiekerk van 'Slype' op een kaart van Pieter Pourbus (1571) (van der Hertten 1998)

Fig 6a & b: Foto's van de Sint-Niklaaskerk, kort na de verwoesting (s.n. 1916)

Latere werkzaamheden in 1934-36, 2003 (Huys 2005) waren minder ingrijpend en hadden geen invloed op de ondergrond in de kerk. Ook de restauratiewerken tussen 2002 & 2012 zijn behalve de verder beschreven vloerverwarming minder relevant voor het hier besproken onderzoek.

Rondom de kerk bevindt zich een bakstenen stoep en een kerkhof, van de straat afgescheiden door een kerkhofmuur en lindebomen. In het midden van de 19de eeuw werd het kerkhof verkleind om plaats te maken voor de verbreding van de rijweg (Smet 2012 & Gemeente Middelkerke 2013).

4 Methodologie: verloop van de opgravingen

In het middenschip van de kerk was een convectorput van de ondergrondse verwarming voorzien. Deze zou een oppervlak beslaan van ca. 9 x 3 m en 2 m diep worden.

Bij de aanvang van het archeologisch onderzoek was net ten westen van de dwarsbeuk van de kerk al een sleuf gegraven tot ca. 1 m diepte aan de noord- en zuidkant van de middenbeuk, tot in de zijbeuken van de kerk. In de noordbeuk liep een bijkomende sleuf tot tegen de noordelijke kerkmuur voor nutsleidingen (zie onder sleuf A'). Tijdens de werkzaamheden werd op muurresten gestoten en zijn 4 skeletten van 3 volwassenen en één kind gerecupereerd. De werken werden stilgelegd en archeologisch onderzoek was mogelijk, aanvankelijk voor de duur van 2 weken.

Het archeologisch onderzoek in sleuven A en A' (noordbeuk) & B (zuidbeuk) bestond uit een beperkte verdere verdieping, het vrijleggen van de muurresten en de studie en opmeting van de profielen. Hierbij werden archaeologica inclusief het menselijk beendermateriaal gerecupereerd.

Omdat ook de middenbeuk in travee 5 (tussen sleuf A & B) zou worden verstoord bij de installatie van de ondergrondse verwarming, is de archeologische opgravingscampagne verlengd (sleuf C). Deze zone was nog gevrijwaard van machinale uitgraving, op het wegname van tegels en stabiliseer-laag na en kon dus systematisch worden verdiept.

De totale oppervlakte van de opgravingsleuven bedraagt tussen 40 en 45 m² (ca. 14 m lang en tussen 3,60-3,90 m breed (sleuf A, C & B) met een bijkomende smalle strook (sleuf A') van 1m breed) (Fig. 7).

4.1 Opgraving deel 1: Sleuven A, A' & B

De noordelijke sleuf A (3,90 m breed x 3,40 m lang) & zuidelijke sleuf B (3,60 m breed x 2,40 m lang) werden respectievelijk tot -1,20 en -1,25 m onder het loopvlak vrijgemaakt. De smallere sleuf A' (1,00 m breed x 3,00 m lang) die zich tegen sleuf A bevond werd slechts tot -0,90 m onder het loopvlak vrijgelegdⁱⁱ. De watertafel bevond zich tijdens de opgravingen ongeveer op -1 m onder het loopoppervlak. De registratie tijdens de opgravingen gebeurde voornamelijk aan de hand van tekenplannen, contextbeschrijvingen, een opgravingsdagboek met schetsen en dia'sⁱⁱⁱ (bijlage 2).

In sleuf A werd de geattesteerde regelmatige baksteen- & natuurstenen structuren vrijgemaakt, bestudeerd en geregistreerd (Fig. 10 en bijlagen 3 & 4a, plan 1). Diverse bakstenen uit de structuren werden opgemeten. Het overige deel van de sleuf werd na registratie van de schoongemaakte sleuf nog één maal verder verdiept en geregistreerd tot op boven aangehaalde diepte (stap 1: plan 1 & 2, stap 2: plan 4 & 5). Tenslotte werden in sleuf A een oost-, west- en noordprofiel geregistreerd (bijlage 3 en 4e).

Sleuf B werd simultaan met sleuf A onderzocht. Ook hier bevond zich een baksteen- natuurstenen structuur (zie onder). De rest van de sleuf werd naar analogie met sleuf A opgegraven (bijlage 3 & 4a, plan 3). Van sleuf B werd een oost-, west- en zuidprofiel opgetekend (bijlage 3 & 4e).

4.2 Opgravingen deel 2: sleuf C

De verbindingsleuf tussen sleuf A & B, sleuf C (3,90 m breed x 4,50 – 5,40 m lang) (Fig. 7) werd tot een diepte van 1,65 m onder het loopoppervlak opgegraven. Dit gebeurde door systematische integrale verdieping, telkens van 0,10 tot 0,20 m vanaf de zone onder de vleilaag die machinaal werd vrijgelegd. De 11 niveaus werden geregistreerd met dia's en op een grondplan (bijlage 3 & 4b-d, plan 6-16) net zoals het oost- en westprofiel (bijlage 3 & 4c). Tijdens de opgravingen van sleuf A werd ook het profiel van de muurstructuur ten noorden van sleuf C gedeeltelijk opgetekend (tot 1,10m onder het loopoppervlak) (bijlage 3 & 4c). In de diepere niveaus van sleuf C werd tenslotte een verbrande structuur gecoupeerd voor beter inzicht (bijlage 4d) (zie onder).

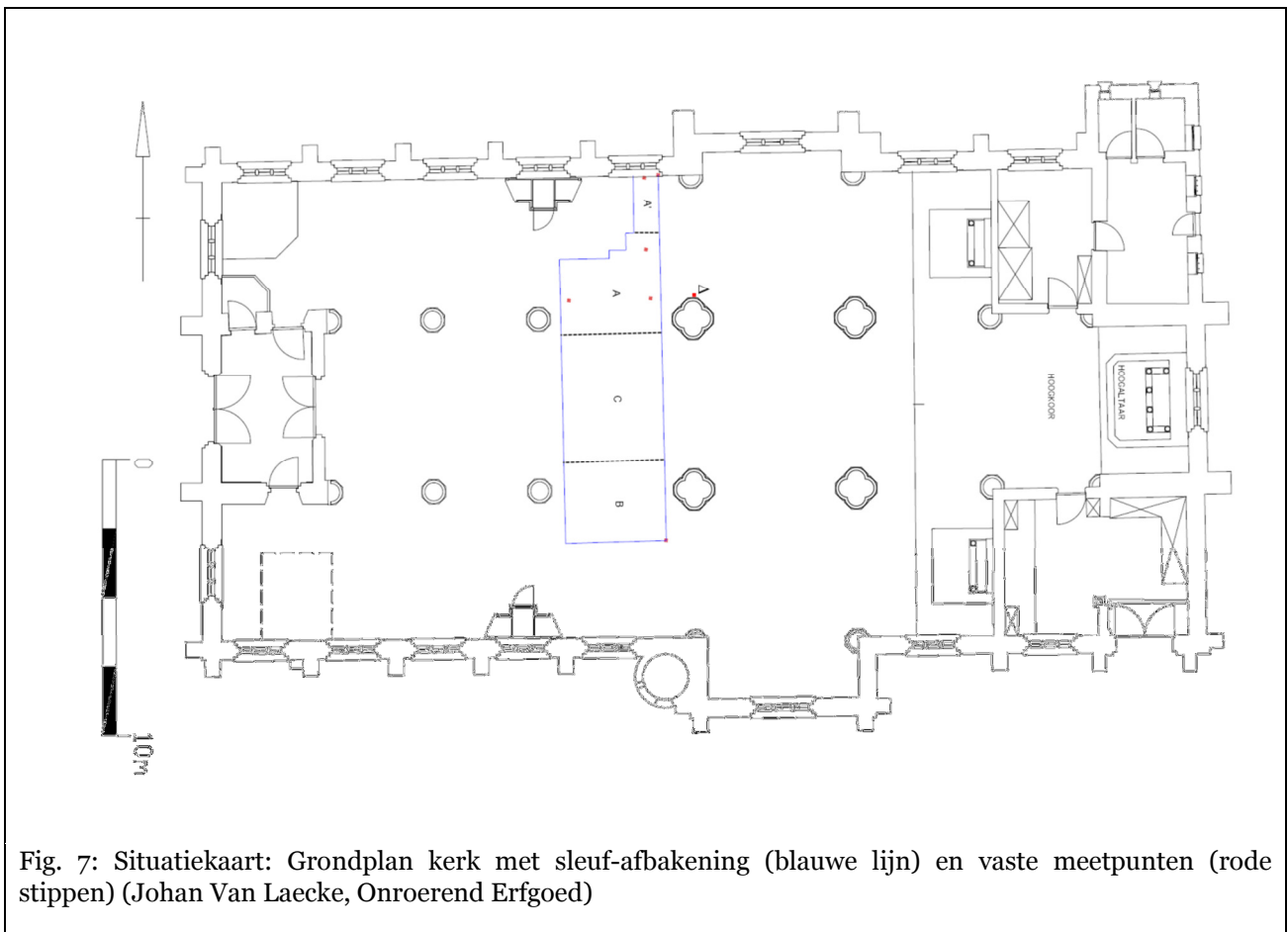

Fig. 7: Situatiekaart: Grondplan kerk met sleuf-afbakening (blauwe lijn) en vaste meetpunten (rode stippen) (Johan Van Laecke, Onroerend Erfgoed)

5 Waarnemingen en interpretatie

5.1 Profielen

1915 – nu

De huidige kerk dateert van 1922-1925. Bij de heropbouw na de verwoesting uit WOI werd de kerkvloer opgehoogd tot het huidige vloerniveau (zie boven). De ophoging is terug te vinden in alle profielen van de sleuven: van boven naar onder beginnend met de huidige blauwstenen tegelvloer, een stabiliseer-laag van zand en mortel (vleilaag) in bepaalde gevallen gemengd met een onderliggende versmeten laag rijk aan baksteenpuin. Hieronder bevindt zich meestal een bredere donkere humusrijke strook, met kalk- en baksteeninclusies, wat scherven glas en aardewerk. Vooral sleuf B (oostprofiel) bevat ook botmateriaal. Mogelijk is deze humusrijke laag bij de wederopbouw opgevoerd vanop het kerkhof.

Onder deze laag bevindt zich over het algemeen een zandrijke laag die het loopoppervlak van vóór 1915 bedekt.

De humusrijke laag wordt in bijna alle oost- en westelijke profielen onderbroken door enkele ondiepe en smalle verticale kuiltjes (tussen 0,15 - 0,25 m breed en diep). Ze zijn te smal en te ondiep om grafkuilen te zijn.

De 19de- begin 20ste-eeuwse bakstenen vloer (rood & gele baksteen) bleef in de meeste profielen bewaard tussen 0,40 & 0,45 m onder het loopoppervlak.

Vooral in het oostprofiel van sleuf A en C zijn nog regelmatige stroken rode & gele bakstenen aanwezig (Fig. 8). In sleuf B bleef op dezelfde diepte nog een fragment van de baksteenlaag bewaard ter hoogte van de huidige pijlers (boven de kettingmuren (zie onder)) zowel in het oost- als westprofiel. In het westprofiel van sleuf A & C en het zuidprofiel van sleuf B is het baksteen-niveau niet (meer) bewaard onder de boven aangehaalde ophogingslagen. In het noordprofiel van sleuf A tenslotte lag op dezelfde diepte als de baksteen vloer nog een in situ tegel uit blauwsteen.

In de noordwestelijke hoek van het noord- & westprofiel van sleuf A (Fig. 9a), hellen de boven besproken opvullingslagen sterk af en bedekken een heterogene kuilopvulling (humusrijke donkere aarde met kalk- en steenbrokken en groengrijze klei-inclusies). Deze kuil verstoort een onderliggende grafkelder (zie onder) en wijst mogelijk op een inslagkuil van de verwoestingen van 1915.

Vóór 1915

Onder de 19de-eeuwse kerkvloer bevindt zich opnieuw een stabiliseer-laag met daaronder een hoofdzakelijk heterogene kleibodem met inclusies. Deze werd echter ook sterk verstoord, voornamelijk door de diverse grafkuilen die elkaar doorsneden en die telkens met losse grond werden opgevuld. De grafkuilen zijn gekenmerkt door relatief verticale wanden, een vlakke bodem en in sommige gevallen resten van hout op de bodem en skeletresten.

Het **oostprofiel** (van sleuf A, C & B) is het langste en geeft een mooie doorsnede van de kerk (Fig. 8 en bijlage 3 & 4c & e). Op enkele plaatsen wordt het vooroorlogse vloerniveau onderbroken door grafkuilen, ouder dan de humusrijke ophogingslaag (zie boven): 2 uitgesproken kuilen in sleuf A en 2 in sleuf C. Het gaat hier om kerkelijke begravingen in de vooroorlogse kerk.

In het oostprofiel van sleuf A (Fig. 8, bijlage 4e) worden bovendien zowel de vooroorlogse vloer als de onderliggende lagen onderbroken door een herstellings- of bouwsleuf ten noorden van de bakstenen muurstructuur ter hoogte van de pijlers (zie onder). Een eventuele bouwsleuf ten zuiden van dezelfde bakstenen muurstructuur (sleuf C, oost- en westprofiel) bevindt zich echter op een lager (ouder) niveau (bijlage 3 & 4c). De noordelijke kuil was dus vermoedelijk bestemd voor herstellingen of verbouwingen van de muurstructuur (van 19de-eeuwse verbouwingen?).

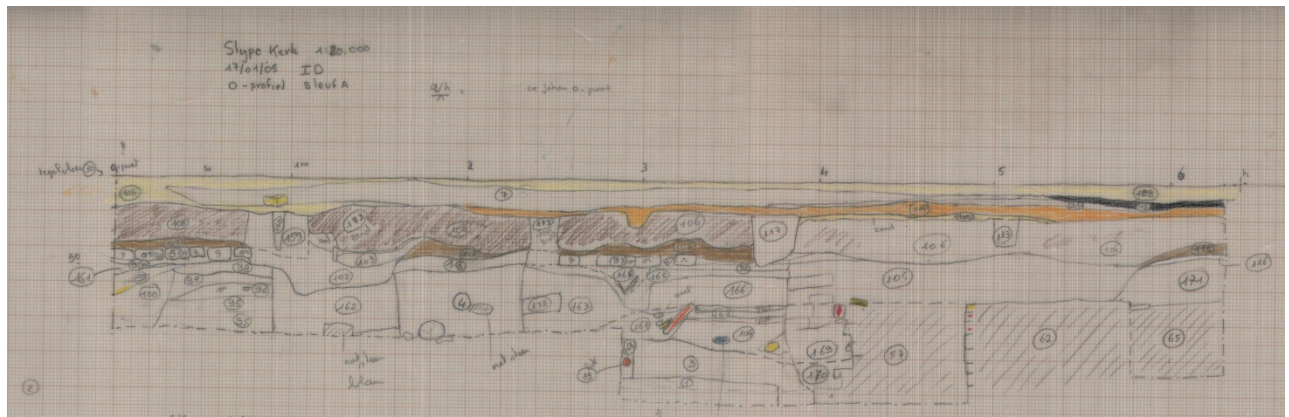

Fig. 8: Oostprofiel van sleuf A (gearceerd deel zijn de muurstructuren)

De **westelijke profielen** (van sleuf A, C & B) zijn wat complexer voor interpretatie, maar duidelijk is dat de profielen grondig verstoord zijn door de diverse niveaus van grafkuilen die elkaar doorsneden. Enkele grafkuilen bevinden zich tegen de verder besproken muurstructuren in de huidige zijbeuken (ten noorden van de muur in sleuf A en ten zuiden in sleuf B). In sleuf B is de grafkuil zelfs deels uitgehouwen in de muur (zie onder).

Ook in het noordprofiel van sleuf A werd de baksteenstructuur (grafkelder, zie onder) gedeeltelijk doorsneden door een regelmatige grafkuil.

Gebaseerd op historische informatie is de kans is groot dat de meeste, zo niet alle grafkuilen dateren van vóór het eind van de 18de eeuw^{iv}. Hier moet echter ook rekening worden gehouden met de 'verkleining' van de kerk tussen 1829 en 1896.

De vele houtskoolresten die tot diep in de profielen voorkomen, getuigen hoogstwaarschijnlijk van de brand in 1822 waarbij de toren en het oostelijke deel van de kerk werden vernield. In bepaalde gevallen lijken de houtskoolrijke lagen ouder dan de grafkuilen (westprofiel van sleuf C, bijlage 3 & 4c).

Om onderscheid te maken tussen de grafkuilen van vóór 1822 en de 19de-eeuwse begravingen is verder onderzoek nodig.

5.2 Muurstructuren

Grafkelder

In de noordelijke zijbeuk van de huidige kerk (sleuf A) tot op een diepte van ongeveer 1,50 m van de huidige kerkvloer bevond zich de oost-west georiënteerde rechthoekige muurstructuur van een grafkelder (Fig. 9), opgebouwd uit een enkele noord-, oost- en zuidmuur met 'laags' georiënteerde gele en rode bakstenen. In het profiel is de noordmuur maximaal 0,64 m hoog (Fig. 9a, noordprofiel van sleuf A, bijlage 3 & 4e). In de sleuf bleven de oostelijke en zuidelijke muur minder hoog bewaard. De verstoring is vermoedelijk voor een deel te wijten aan het machinale uitgraven van de sleuf. Toch blijkt de structuur ook in het noordprofiel verstoord door een grafkuil enerzijds en een vermoedelijke inslagkuil (zie boven). Deze laatste verstoring lijkt overeen te komen met de afwezige westmuur en de gedeeltelijke afgebroken zuidmuur in de sleuf zélf.

Binnenin de structuur, op een diepte van 1,50 m onder het loopoppervlak (2,986m TAW) bevindt zich een regelmatige bakstenen vloer die doorloopt tot in het westprofiel. Dit is de bodem van de grafkelder. Het skelet, aangetroffen in de kelder wordt verder besproken.

Fig 9: a-c: Grafkelder in sleuf A: noordprofiel, grondplan 4 en westzicht; d: baksteenensemble in sleuf C

In sleuf C werden later op dezelfde diepte (2,986m TAW) een regelmatig patroon van 3 bakstenen geflankeerd door één rechtopstaande steen aangetroffen. Mogelijk is dit ook een restant van een verdwenen grafkelder (Fig. 9d).

Funderingen

In de 18de eeuw had de kerk het huidige oppervlak. In 1829 werd de verbrande kerk hersteld en verkleind maar in 1896 werd ze opnieuw vergroot (zie boven).

Tijdens de opgravingen werden onder het vloerniveau regelmatige muurconstructies aangetroffen in het verlengde van de huidige pijlers die de middenbeuk van beide zijbeuken scheiden.

De structuren bestaan uit rode en gele bakstenen (moppen) en grijsgroene natuursteen (paniseliaanse kiezelzandsteen). (Fig. 10)

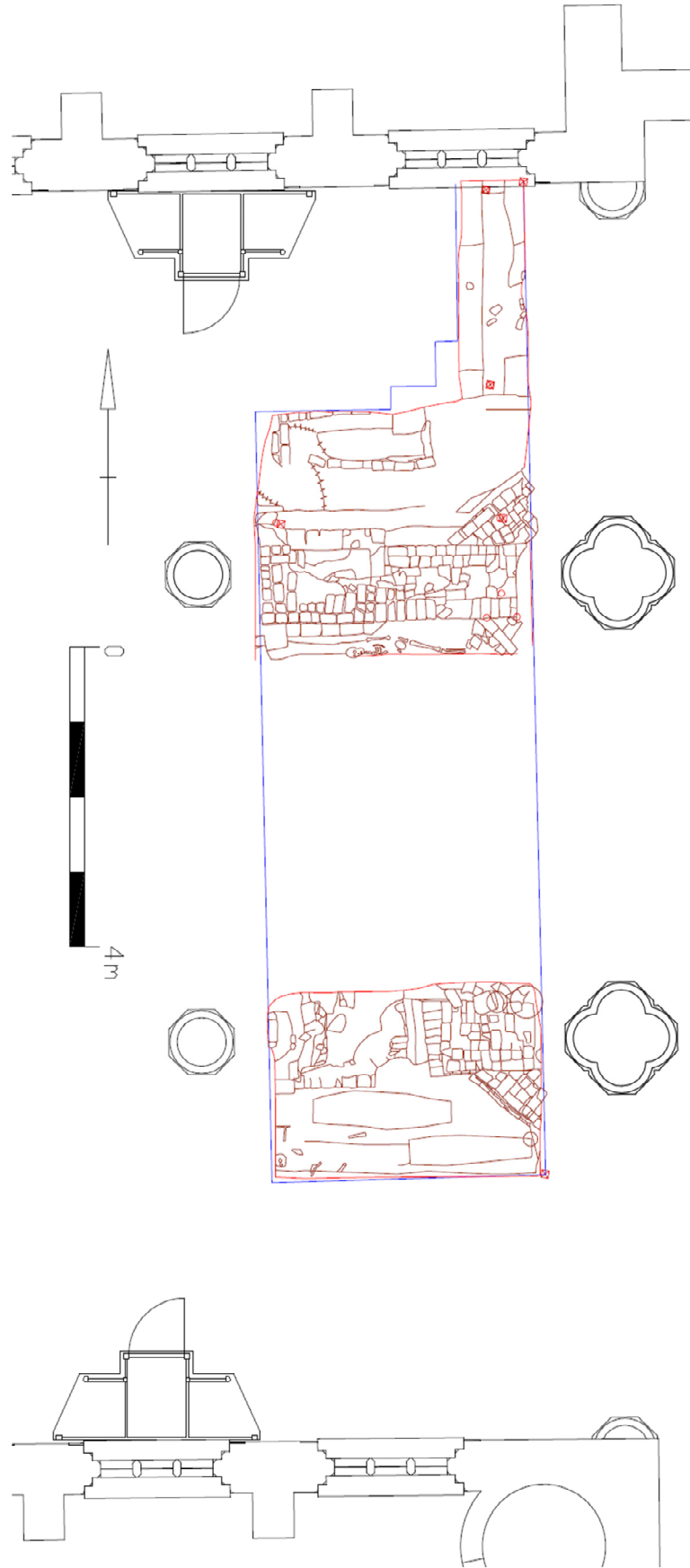

Fig. 10: Grondplan van sleuf A (links) & B (rechts) met muurstructuren (Johan Van Laecke, Onroerend Erfgoed)

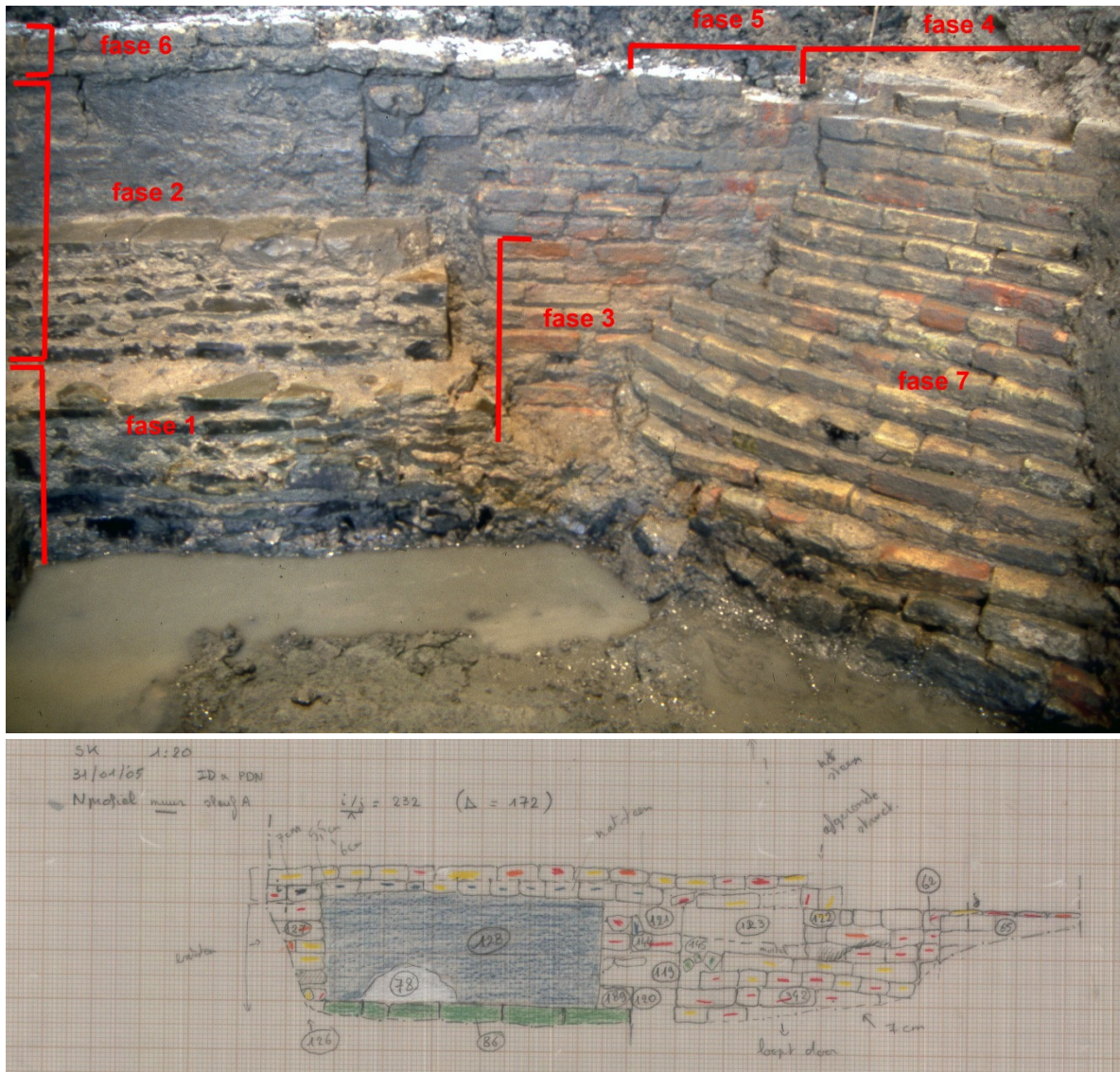

Fig. 11a & b: Noordelijk zicht van de noordelijke muurstructuur en profieltekening van het bovenste deel

De structuren hebben duidelijk verschillende bouwfasen. Dit is vooral zichtbaar in de noordelijke muurstructuur (sleuf A) en wordt hieronder in hypothetische 'fasen' opgedeeld (Fig. 11):

Fase 1 & 2 (sleuf A & B):

Ten westen van beide muurstructuren (sleuf A & B) (Fig. 10) bevindt zich een robuuste vierkante, licht rechthoekige opbouw in grijsgroene natuursteen (fase 2). Het gaat om onregelmatige natuursteenbrokken in relatief regelmatig muurverband. In sleuf B gaan de afmetingen van 18 x 18 x 7 cm tot 20 x 24 x 6 cm. Deze trapsgewijze fundering (respectievelijk in sleuf A & B 4 en 2 vrij gelegde niveaus) moet een zwaardere structuur hebben gedragen dan de huidige pijlers. De hogere niveaus bevatten hardere mortel met een regelmatige buitenwand en een mortelrijke onregelmatige opvulling. In sleuf B lijkt de buitenmuur voor een deel afgebroken en bleef het mortelrijke binnenwerk bewaard.

Het onderste niveau van de trapsgewijze muur in sleuf A loopt verder westwaarts dan fase 2 en verdwijnt in de sleufwand. Dit is dus mogelijk een oudere fase (fase 1).

Op 2 niveaus van de getrapte natuurstenen muur van sleuf A (niveau 2 & 3) bevindt zich aan 3 zijden van de vierkante structuur pleisterbekleding, zowel tegen de wand als op het getrapte bovenvlak. Dit kan wijzen op bescherming van de funderingen tegen vocht of misschien gaat het om een bovengrondse structuur.

De eerste kapel van Slijpe (toen nog ‘Arleboudskapelle’ dateert minstens uit de late 11de eeuw (zie boven). Sindsdien was er steeds een bidplaats. De stevige natuurstenen zijn niet de vroegste sporen van de kapel, daarvoor zijn ze te massief. De oudste fase van de kleinere kapel is wellicht enkel terug te vinden in het koor. De natuurstenen structuren zijn misschien buitenfundering van een latere één-beukige kerk en de vierkante getrapte bovenstructuren ondersteunen mogelijk de pijlers van een zware westtoren. De opbouw van de muren is bijvoorbeeld vergelijkbaar met de pre-romaanse muurstructuren van de Sint-Laurentiuskerk te Ename (funderingen met droge mortel, de bovenste lagen gemetst en bepleistering van de pijler) en andere West-Vlaamse pre- en vroeg-romaanse kerken (s.n. 2000).

Fase 3 - 5:

De natuurstenen structuur stond oorspronkelijk dus op zichzelf (althans aan de opgegraven oostkant). Dat is het meest duidelijk in sleuf B waarbij de westelijke natuurstenen structuur gescheiden bleef van de oostelijke bakstenen opbouw. (Fig. 10).

In sleuf A werd er pas in een latere fase bakstenen tegen gebouwd. De natuurstenen opbouw ging deel uitmaken van een nieuwe structuur. Er ontstond een oost- west georiënteerde muur die de twee huidige pijlers met elkaar lijken te verbinden.

In sleuf B is een groot deel van de baksteenopbouw afgebroken. Of dit door de graafwerkzaamheden werd veroorzaakt is onduidelijk. De restanten van de westelijke opbouw in sleuf B bestaat uit een mengeling van veldsteenbrokken, mortel en baksteen.

In sleuf A zijn er echter ook in de bakstenen structuur verschillende bouwfases te onderscheiden (af te leiden uit de diverse bouwnaden).

- In eerste instantie is een bakstenen structuur tegen de natuurstenen pijlerfunderingen gebouwd (Fig. 11a, fase 3).
- Een deel van deze baksteenbouw lijkt vervolgens afgebroken of vernield. In elk geval bevindt zich opnieuw een scheiding in de bovenbouw tussen de natuurstenen structuur en de baksteenbouw.

Deze bovenbouw is vermoedelijk in enkele stappen opnieuw opgebouwd van oost naar west.

- Een eerste bouwnaad bevindt zich ter hoogte van de latere schuine tegenbouw (zie onder), ongeveer 0,60m westelijk van de oostelijke sleufwand (Fig. 11a&b, contextnr. 62, fase 4).

Ongeveer 1m van de oostelijke sleufwand echter is er een duidelijkere onderbreking van een nieuw stuk muur (met meer witte mortel dan in fase 4): De muurstructuur is hier afgerond wat kan wijzen op de basis (of fundering) van een vroegere iets dichter staande zuil (?) (Fig. 11a&b, fase 5 en Fig. 12).

Fig 12: Noordzicht van afgeronde baksteenstructuur, contextnr. 122, bouwfase 5 (sleuf A)

Fase 6: Bovenop de natuurstenen opbouw en de onderbroken bakstenen structuur van de voorgaande fase bevindt zich in sleuf A een oost – west georiënteerde regelmatige bakstenen muur van 0,98m breed tussen de pijlers (Fig. 10 & 11a). In deze fase kunnen we zeker spreken over de funderings- of kettingmuren van de kerk, die de pijlers met elkaar verbindt. Het gaat om een ondergrondse structuur die zich ongeveer 0,20m onder het vooroorlogse loopvlak bevindt (Fig. 8).

In sleuf B ligt aan de oostkant nog een regelmatige bakstenen muur met breedte 1,04m. Deze loopt echter niet door over de natuurstenen structuur. Mogelijk is dit een oudere bouwfase (cf. fase 4/5) en bleef bouwfase 6 hier niet bewaard.

Fase 7: Ten oosten van beide sleuven werden tenslotte tegen deze kettingmuren aan beide zijden schuine trapsgewijze baksteenstructuren opgebouwd die het gewicht van de oostelijke pijlers moeten helpen dragen (Fig. 11a). Zoals eerder aangehaald, is mogelijk een herstellings- of bouwsleuf van zo'n steunstructuur teruggevonden in het oostprofiel van sleuf A, die de 19de-eeuwse kerkvloer snijdt (Fig. 8).

5.3 Skeletten en begravingen

De menselijke beenderen zélf zijn nog niet onderworpen aan fysisch-anthropologisch onderzoek. Er kan wel al meer informatie worden verstrekt op basis van de opgravingen.

	anatomisch	losse vondst	in profiel	kuil zonder botten	totaal
vooraf	4				4
sleuf A	4	5	3		12
sleuf B	4	2			6
sleuf C	12	8		4	24
totaal	24	15	3	4	46

Tabel 1: Overzicht geregistreerde vondsten van menselijk bot

Bij de graafwerken voorafgaand aan het archeologisch onderzoek werden 4 skeletten teruggevonden van 3 volwassenen en één kind in sleuf A & B, oorspronkelijk wellicht in anatomisch verband.

Gedurende de archeologische opgravingen zijn vervolgens skeletresten van minimum 38 individuen aangetroffen. Twintig van deze skeletten bevonden zich nog in anatomisch verband waarvan één kinderskelet en drie ensembles on-opgegraven in de profielwand werden geregistreerd. De meeste skeletten waren west-oost georiënteerd. Ook de vele in de profielwand waargenomen grafkuilen (zie boven) waren west-oost georiënteerd met uitzondering van vermoedelijk één noord-zuid kuil die de boven besproken grafkelder doorsneed (Fig. 9a). Deze west-oost ligging is gebruikelijk voor begravingen in de christelijke ritus (in de kerk en op kerkhoven).

Naast skeletten werden naast lege grafkuilen ook 4 lege kistsporen teruggevonden. Mogelijk zijn deze 'kort' na de begravingen leeggemaakt. Uit één skelet blijkt bijvoorbeeld dat de lichamen soms nog (gedeeltelijk) in anatomisch verband werden verplaatst. Andere kisten bevatten nog een gedeelte van het skelet in situ en verstoorde botresten nabij de kist.

De grafkuilen doorsnijden elkaar voortdurend, wat de contextstudie van vooral de bovenliggende begravingen sterk bemoeilijkt. In de diepere niveaus zijn de begravingen regelmatig en minder verstoord. De overige menselijke botten (van minstens 15 individuen) bevonden zich doorheen alle niveaus en waren ofwel zwaar verstoord (doordat de graven elkaar soms doorsneden) of zelfs volledig gefragmenteerd in de versmeten bodem.

De diepte in het profiel (onder de donkere 20ste-eeuwse ophogingslaag) wijst in elk geval op een begraving met een terminus ante quem van 1922.

Fig. 13: Voorbeeld van één van de niveaus in sleuf C met 4 skeletten in situ. De kistresten zijn nog goed zichtbaar. In één geval is zelfs nog de kistholte bewaard in het profiel. Eén van de skeletten werd voor de helft verstoord door een tweede begraving (sleuf C, oostzicht).

Bijzondere begravingen

Op de site werd slechts één bakstenen grafkelder teruggevonden en een mogelijk restant van een tweede grafkeldervloer (zie boven) (Fig. 9a-d). In de eerste grafkelder werd een skelet in situ aangetroffen. Groenige sporen ter hoogte van de knieën van het skelet getuigen van koper verwerkt in de kleding. Een tweede skelet lag over de bakstenen wand en is dus ofwel een latere bijzetting of een verstoring van de kelder.

Alle andere skeletten werden begraven in een eenvoudige kuil. In vele gevallen bleven door de hoge vochtigheidsgraad in de kleigrond nog resten van kistbodems en koperen kistnagels bewaard. Vooral in de onderste niveaus onder de grondwatertafel (sleuf C) zijn zelfs soms de plankenresten van wanden, bodems én deksels bewaard. Soms kunnen de witte kalksporen in de grafkuilen nog wijzen op eenvoudige bepleistering en/of een vorm van ontsmetting van de stoffelijke resten bij de begraving.

Tegen de zuidwand van de zuidelijke kettingmuur (sleuf B) bevindt zich tenslotte ook een grafkuil (met kinderskelet) die deels uitgehouwen is in de muur.

Buiten en/of binnen de kerk?

Skeletten aantreffen in een kerk is niet uitzonderlijk in België. Hoe dichterbij het altaar, hoe dichterbij God. Hier kwamen echter wel ‘invloed’ of ‘centen’ aan te pas. De gewone bevolking werd buiten de kerk begraven. Dit gebruik ging door tot begin 18de eeuw (zie boven).

Hierboven werd reeds gesuggereerd dat de natuurstenen structuren deel uitmaakten van de buitenfundering van een smallere, éénbeukige kerk. Dat zou kunnen betekenen dat de huidige zuid- en noordbeuk van de kerk (sleuf A & B) zich in de middeleeuwen buiten de kerk bevond. Deze theorie maakt het aannemelijk dat de 2 kinderskeletten, aangetroffen in de zijbeuken mogelijk niet van kinderen uit behoevende families waren, maar gewoon in het aangrenzende kerkhof rondom een toen nog smallere kerk waren begraven. Wel moet ook het oppervlak van de verkleinde 19de-eeuwse kerk (1829-1896) worden bestudeerd vooraleer begravingen uit die fase uit te sluiten in de huidige noord- en zuidbeuk.

Voor een beter begrip van de bouwgeschiedenis is onderzoek in andere delen van de kerk nodig en verder chronologisch onderzoek van de profielen en de skeletten.

5.4 Archaeologica

Tijdens de opgravingen werd slechts een beperkt aantal archaeologica aangetroffen, helaas meestal in verstoorde context. Het materiaal vergt bijkomend onderzoek. Hieronder volgt een eerste algemeen overzicht van het materiaal.

5.4.1 Aardewerk

Er werden een 200-tal scherven aangetroffen. Het gaat enkel om relatief kleine fragmenten tot maximum 10 cm. Op enkele uitzonderingen na (Fig. 14) kunnen ze op het eerste gezicht niet met elkaar worden geassembleerd. De scherven komen uit versmeten contexten en zijn toevallig in deze lagen terecht gekomen. Vaak kunnen de scherven binnen eenzelfde laag gedateerd worden in erg uiteenlopende periodes.

De meeste scherven dateren uit de 17-18de eeuw. Een tiental scherven dateren uit de late middeleeuwen (13-15de eeuw) en 2 scherven uit sleuf C zijn mogelijk 12de-eeuws (SK05/C/303)^v.

Een overzicht:

- (vermoedelijke Pingsdorf scherven (2) (sic)^v)

Fig 14: Twee vroeg 17de eeuwse scherven uit eenzelfde context in Weserwaar (SK05/C/296)

- 13-15de-eeuws grijs-bakkend aardewerk (3)
- 13-15de-eeuws rood-bakkend aardewerk (kookwaar) (4)
- 14-15de-eeuws wit-bakkend (vermoedelijk Maaslands) aardewerk (1)
- 14-15de-eeuws steengoed (oa. Langerwehe) (2)
- 16de-eeuws steengoed (1)

- 17-18de-eeuwse majolica (met Chinoiserieën en Delftse decoratie), steengoed (oa. Westerwald & Raeren), veel lokaal rood-bakkende scherven en enkele fragmenten wit-bakkend aardewerk (Weserwaar, Fig. 14).
- Tenslotte nog minimum 1 scherf 19de-eeuws aardewerk (Wedgewood)

Opvallend is de afwezigheid van post 19de-eeuws aardewerk (op mogelijk 1 glasscherf na, zie onder), wat hoogstwaarschijnlijk te wijten is aan de afdekking van de huidige kerkvloer in 1922-1925.

Het meeste materiaal is afkomstig uit de versmeten bodem grafkuilvulling of de 20ste-eeuwse ophogingslaag. Toch zijn er nog enkele bevindingen te vermelden omtrent de vondstcontext:

- In enkele gevallen bevonden de scherven zich in de nabijheid van een skelet (bvb. 'onder een bekken', 'tegen een skelet').
- Heel wat aardewerk kan geassocieerd worden met puinlagen van de vroeg 19de-eeuwse brand. Zo zijn heel wat scherven teruggevonden in houtskoolrijke lagen of samen met fragmenten van vensterglas of dakbedekking (zie onder).

Naast scherven werden ook 8 pijpensteeltjes van witte kleiijpjes teruggevonden, een steengoed knikker en 2 steengoed bollen van 4-5 cm diameter (gebruikt als kogel of in het spel). De knikker en de bollen zijn weliswaar afkomstig uit de post-19de-eeuwse opgevoerde grond mogelijk vanop het toenmalige kerkhof (zie boven) (SK05/C/6 & SK05/C/106-108-110).

5.4.2 Andere archaeologica

Het andere archeologisch materiaal bestaat uit:

- metaal
 - o koperen nagels van grafkisten
 - o haken van dakbedekking
 - o loodstroken van brandglasramen
 - o koperslakken
- leisteenfragmenten van dakbedekking
- glas:
 - o vlak vensterglas:
 - wit / doorzichtig
 - beschilderd (1 fragment)
 - o afgerond glas (van recipiënten) (1 fragment lijkt 20ste eeuw)
- bewerkte natuursteen
 - o grafsteen
 - o structuur- of decoratieve elementen van de kerk
- organisch materiaal: hout van grafkisten
- constructie-elementen: bakstenen, tegelfragmenten, mortel- & pleisterfragmenten
- dierlijk bot (een 3-tal fragmenten van kleine hoedieren)

Fig 15: Grafsteenfragment in secundaire context (westzicht sleuf C, SK05/C/211)

Tijdens de brand van 1822 (zie boven) werd de toren en het oostelijke deel van de kerk vernield. Brandglasramen en vermoedelijk ook graven in het koor vernield. Naast de talrijke houtskoolresten en andere brandsporen die in de bodem te vinden zijn, getuigt ook het vondstenmateriaal van dit voorval: Resten vensterglas waaronder een beschilderd fragment en fijne stroken lood, zijn restanten van vernield brandglasraam.

Een grafsteenfragment met figuratieve afbeelding (mogelijke van een geestelijke aan de kledij te oordelen), werd hergebruikt in de muurstructuren en is misschien een restant van een verwoeste grafkelder uit dezelfde periode. (Fig. 15).

De leisteenfragmenten van de dakbedekking bevonden zich dan weer in de naoorlogse ophogingslaag en getuigen vermoedelijk van de verwoestingen van 1915. Baksteenpuin en losse fragmenten natuursteen zijn als duidelijk constructiemateriaal wellicht grotendeels te associëren met één van beide voorvallen. Houtresten en koperen nagels zijn dan weer afkomstig van de talrijke begravingen (zie boven).

De herkomst van enkele kleine metaalslakken is nog onzeker. Mogelijk liggen de hoge temperaturen van de 19de-eeuwse brand aan de oorsprong of gaat het om resten van ambachtelijke smeltactiviteiten (zie onder).

5.5 Coupe 2

Tenslotte verdient een specifieke context nog de nodige aandacht. Onder het niveau van de relatief onverstoorte grafcontexten bevonden zich enkele cirkelvormige brandsporen. Hoewel brandsporen in de bodem te verklaren zijn door de brand van 1822 (zie boven), trok een specifiek spoor met houtskoolresten tegen de westelijke profielwand van de middenbeuk (sleuf C) de aandacht (Fig. 16). Onder een egale houtskoolrijke laag had dit spoor een zwarte ringvormige kern met daarrond een brede band met roodbruine gebakken bodem. Mogelijk werd bij de 19de-eeuwse brand door een zware brandende balk een gat geslagen tot onder de skeletresten en werd de kleibodem rondom gebakken door de hitte. Een andere verklaring kan zijn dat het hier gaat om een spoor van het gieten van een klok. In de late middeleeuwen was het gebruikelijk dat dit ook in de kerk werd gedaan (sic. M. Pieters). Anderzijds zijn er geen duidelijke metaalresten teruggevonden in dit spoor.

Fig. 16 a & b: Brandspoor (contextnr. 315, 316, 318, 323 & 324, sleuf C)

6 Verdere planning en aanbevelingen

De opgravingen van 2005 kunnen dus een beter zicht bieden op de verschillende verwoestingen en herbouwingen van de kerk, vooral uit de profielen en archaeologica af te leiden. Het heterogene bodempakket bemoeilijkt weliswaar een duidelijke interpretatie.

De muurstructuren kunnen opgedeeld worden in verschillende bouwfases waarbij de natuurstenen muur teruggaat naar de middeleeuwse eenbeukige kerk met westtoren en de bakstenen structuren gingen later hoofdzakelijk dienen als funderingen en kettingmuren.

De meeste skeletten werden in een kuil begraven met uitzondering van 1 of 2 grafkelders. Ze dateren allen van vóór 1922, wellicht zelfs vóór eind 18de eeuw, waarbij de begravingen uit de noord- en zuidbeuk zich oorspronkelijk vermoedelijk buiten de kerk bevonden. Het meeste andere vondstenmateriaal is grotendeels

in verstoorde context teruggevonden maar dateert hoofdzakelijk uit de 17-18de eeuw met enkele kleine ensembles uit de 13 tot 15de eeuw (en 19de eeuw). Tenslotte zijn er mogelijk ook nog resten teruggevonden van ambachtelijke activiteit (klokkengieterij ?) die verdere aandacht verdienen.

Zoals blijkt uit de eerste bevindingen van dit opgravingsrapport, blijven nog veel vragen open. Er is zeker nog meer gedetailleerde verwerking en studie nodig van de beschikbare opgravingsgegevens. Ook de archaeologica moeten verder geïnventariseerd en verwerkt worden.

Praktische aanbevelingen:

In opvolging van de afspraken tussen de Kerkfabriek Sint-Niklaas van Slijpe en Onroerend Erfgoed wordt een meer volledige inventaris gemaakt van de archaeologica, die zal worden bezorgd aan de Gemeente Middelkerke, de Kerkfabriek & Onroerend Erfgoed. Het archeologisch materiaal wordt opnieuw verpakt voor langdurige opslag in de depot van Onroerend Erfgoed tot verdere afspraken worden gemaakt.

Inhoudelijke aanbevelingen:

De omstandigheden van de hierboven besproken opgravingen waren niet ideaal. Het ging om een skeletvondst tijdens de werkzaamheden; een courante vondst in de ondergrond van een oude kerk. Daardoor was de oorspronkelijke opgravingsstijd beperkt. Er waren reeds 2 zones uitgegraven en er was onvoldoende voorbereidingstijd. Positief was echter het bekomen van een verlenging voor de archeologische opgraving en de kans geboden door de aannemer om ook de centrale sleuf in normale omstandigheden te onderzoeken.

Er zijn verschillende argumenten, die het belang van de ondergrond in de Sint-Niklaaskerk van Slijpe benadrukken:

- De kerk bevindt zich in de dorpskern van Slijpe (vroeger ‘Arleboutskapelle’), die minstens terug gaat tot de 11de eeuw. De kerk had vervolgens een ononderbroken functie als gebedshuis op dezelfde plaats.
- De kennis van de bouwgeschiedenis van deze kerk beperkt zich momenteel tot schaarse historische bronnen en enkele beperkte archeologische opgravingen: in 2005 binnenin de kerk & in 2012 buiten de kerk (Smets 2012).
- Hoewel de kerk verschillende malen verwoest en verbouwd werd in de afgelopen eeuwen en de bodem vrij sterk verstoord is door de elkaar oversnijdende begravingen en doelbewuste afbraak, bleef de bodem relatief gevrijwaard van ingrijpende werkzaamheden. Vooral de muurstructuren blijken vrij intact bewaard.
- De kerk heeft een belangrijke symbolische waarde, die ook het brede publiek aanspreekt, namelijk als belangrijk centrum voor de middeleeuwse ridderorden (Tempeliers en Hospitaalridders).
- Bovendien kan het een bijdrage leveren aan de kennis van de regionale religieuze bouwkunst en de dagelijkse activiteiten van de plattelandsbevolking doorheen de tijd in en rond de kerk.

De meest interessante archeologische informatie van de oudere bouwfases van de kerk alsook belangrijke graven van bijvoorbeeld hospitaalridders bevindt zich wellicht in het koor. Hier werd nog niet eerder onderzoek op uitgevoerd.

Het is dus belangrijk dat de ondergrond van deze kerk gevrijwaard wordt van ingrepen in de bodem zonder voorafgaand en gepland archeologisch onderzoek. Het is op dat ogenblik ook aangewezen dat alle beschikbare informatie wordt samengevoegd om inzicht te krijgen in de bredere context.

Het archief en vondstcollectie van deze opgravingen bevinden zich in het archief en depot van Onroerend Erfgoed.

7 Bijlagen

- Bijlage 1: opgravingsvergunning & overeenkomst Kerkfabriek
- Bijlage 2: inventaris opgravingsarchief
- Bijlage 3: inventaris opgravingsplannen
- Bijlage 4a-e: gedigitaliseerde AO opgravingsplannen
- Bijlage 5: overzicht publicaties en pers naar aanleiding van de opgravingen

8 Bibliografie

- Baeteman C. 2004: *The Holocene development of a tide-dominated coastal lowland, Western coastal plain of Belgium: Field Guide, The Quaternary Research Association Third International Postgraduate Symposium Fieldtrip, September 17th 2004*, 76.
- De Bast M.J. 1808: *Receuil d'Antiquités Romaines et Gauloises trouvées dans la Flandre proprement dite*, Gent, 297-298.
- Demerre I. 2013: *De kerk, een materiële getuige. Opgraving 2005*, in: Tentoonstelling Onverwachte Getuigen. Archeologen ontdekken middeleeuws kerkhof in Slijpe (24 mei – 31 augustus 2013, Dienst Erfgoed en Museum - Gemeente Middelkerke).
- De Seyn E. 1956: *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten, herzien en aangevuld in 1956 deel 1 & 2*, Turnhout, 1273 (kol 2).
- Gemeente Middelkerke [2013]: *Beknopte Geschiedenis van Middelkerke en zijn deelgemeenten. Slijpe*, online: <http://www.middelkerke.be/page253151.aspx> (geraadpleegd: 24/10/2013).
- Huys M., Herrinckx H. & Vanneste P. 2005: Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Middelkerke, Deelgemeenten Leffinge, Lombardsijde, Mannekesvere, Schore, Sint-Pieterskapelle, Slijpe, Westende en Wilskerke, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL10*, onuitgegeven werkdocumenten), online: <https://inventaris.onroenderfgoed.be> (geraadpleegd: 19/04/2013), ID21829 & 55086.
- Hosten J. 2006: *De Tempeliers: de tempelorde tijdens de kruistochten en in de Lage Landen*.
- Jansseune G. 1970: *Geschiedenis van de voormalige Kommanderij Slijpe der Tempeliers en Ridders van Malta*, 5-15.
- Maes M. 1975 : *Beknopte Bijdrage tot de geschiedenis van Slijpe*, Spermalie.
- Moreaux P. 2004: *Quelques aspects de l'histoire funéraire dans la civilisation judéo-chrétienne en France*, online: http://www.cairn.info/article.php?ID_ARTICLE=ESLM_125_0009 (geraadpleegd: 24 oktober 2013).
- Ronan A. 2008: *Une source généalogique intéressante: les inhumations dans les églises au XVIIIe siècle exemple de Marville (Meuse)*.
- s.n. 1857: *Chroniek, of Jaerboek van alles wat er meest merkwaardig is voorgevallen in de gemeente Slype. Als ook van wat er bijzonders is verrigt geworden in de kerk dezer gemeente te beginnen het met Jaer 1800 zeven en vijftig*.
- s.n. 1916: *Vlaamsch Leven. Zelfstandig Vlaams Geïllustreerd Weekblad 9 april 1916*, nr. 27.
- s.n. 2000: *Nieuws uit het Verleden. Sint-Laurentiuskerk. Opgraving oudere kerk (26 april 2000)*. In: Ename 974-project, online: http://enamel974.org/Ndl/pagina/NuhV/000426_1.html (geraadpleegd: 25/04/2013).
- s.n. 2013: *De bijzondere historie van Slijpe*, in: Tentoonstelling Onverwachte Getuigen. Archeologen ontdekken middeleeuws kerkhof in Slijpe (24 mei – 31 augustus 2013, Dienst Erfgoed en Museum - Gemeente Middelkerke).
- Smet J. 2012: *Conceptrapport Slijpe Kerkplein 2011/398. Ruben Willaert bubba* (onuitgegeven opgravingsrapport).
- Tys D. 2004: De Inrichting van een getijdenlandschap. De problematiek van de vroegmiddeleeuwse nederzittingsstructuur en de aanwezigheid van terpen in de kustvlakte: het voorbeeld van Leffinge

(gemeente Middelkerke, prov. West-Vlaanderen), in: *Archeologie in Vlaanderen VIII, 2001/2002*, 257 – 279.

van der Hertten, B (ed.) 1998: *Het Brugse Vrije in Beeld. De Grote Kaart geschilder door Pieter Pourbus (1571) en gekopieerd door Pieter Claeissens (1601)*, Leuven – Alphen aan den Rijn, blad 10.

Vandeputte O. (ed.) 1995: *Gids voor Vlaanderen*, Middelkerke, 833-834.

Zeebroek I., Jansseune G., Tys D. & Pieters M. 2006: Het Groot- Tempelhof te Slijpe, de oude Commanderie de Flandres van de orde van de tempeliers (gem. Middelkerke, prov. West-Vlaanderen). Geïntegreerde analyse van het landschap, archiefbronnen en opgravingsresultaten 1971-2003. In: *Relicta* 1, 155 – 182.

Met dank aan de technisch assistenten van Onroerend Erfgoed, Stijn Van Loock en Gemeente Middelkerke, Koen De Groote, Hans Denis, Marnix Pieters, Johan Van Laecke, Inge Zeebroek (Onroerend Erfgoed), Guido Demerre, Gilbert Jansseune en Heemkring Graningate, Paul Vermander en de Kerkfabriek Sint-Niklaas Slijpe.

ⁱ De benaming van ridder-monnikenorden worden in diverse bronnen door elkaar gehaald door hun opeenvolging. De tempeliers waren aanwezig in Slijpe tot hun afschaffing in 1312. Het recht op oa. de parochie van Slijpe ging vervolgens over naar de Hospitaalridders die in de 16de eeuw de Orde van Malta werd (Jansseune 1970).

ⁱⁱ Sleuf A & A' worden in het vervolg van het rapport samen genomen als sleuf A.

ⁱⁱⁱ De meeste dia's, genomen tijdens de opgravingen bleken van minder goede kwaliteit. Dit is vooral te wijten aan de slechte verlichting binnen in de kerk in 2005. Toch blijven ze grotendeels bruikbaar voor de verwerking.

^{iv} Er was reeds om hygiënische redenen een verbod op begravingen in de kerk in bisdom Ieper (niet Slijpe) vanaf 1765. Het decreet van Jozef II was meer algemeen voor de hier besproken regio. Maar deze regel werd niet ál te strikt gevolgd tot het decreet van Napoleon in 1804. (Ronan 2008 & Moreaux 2004)

^v De determinatie van deze 2 scherven moet echter nog worden gecontroleerd. De informatie is gebaseerd op een inventarislijst.

Bijlage 2: inventaris opgravingsarchief Sint-Niklaaskerk, Slijpe (2005) (basisrapport SK05)

Papieren archief

- 2 opgravingsdagboeken (dagboek 1 bevat bovendien opgravingsdagboek Leffinge Kerkplein 2005 (LKP05))
- Lijst contextbeschrijving van 344 contextnummers (+ de eerste muurresten & botresten) (30 p)
- Skeletfiches (35 p) van 46 skeletten
- Lijst hoogtemetingen (3 p)
- Lijst van foto's & dia's (4 p)
- Voorlopige lijst vondstenarchief
- Kopie van bouwplannen (bovenbouw) 1922 (6p)

Beeldarchief

- 451 dia's en 10 foto's + 71 digitale foto's (gedigitaliseerd)
- 5 A0-bladen met 16 grondplannen, 9 profieltekeningen en 1 coupe (gedigitaliseerd)

Vondstcollectie

Het archief en vondstcollectie van deze opgravingen worden bewaard door Onroerend Erfgoed. (tot eind 2014 in het provinciaal museum Raversyde, Oostende, nadien bevindt het archief zich in de hoofdkantoren van Brussel. De vondstcollectie krijgen een nieuwe bestemming).

Bijlage 3: inventaris opgravingsplannen Sint-Niklaaskerk, Slijpe (2005) (basisrapport SK05)

Opgravingsplannen Sint-Niklaaskerk Slijpe (SK05)									
plan nr	blad	sleuf	oude naam / type	datum	oriëntatie	schaal	tekenaar	officieuze telling	vaste punten
1	1	A'	grondplan A	20/01/2005	Z-zicht	1:20	Ine D, Franky V	niveau 1	
2	1	A	grondplan B	20&27/01/2005	Z-zicht	1:20	Ine D, Franky V	niveau 1	
3	1	B	grondplan C	24/01/2005	N-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN	niveau 1	
4	1	A	grondplan D	26/01/2005	Z-zicht	1:20	Ine D, Clint L	niveau 2	
5	1	A	grondplan E	27/01/2005	Z-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN	niveau 2	
6	2	C	grondplan F	3/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN, Stefan C	niveau 1	t, u
7	2	C	grondplan	4/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN, Stefan C	niveau 2	t, u
8	2	C	grondplan	4/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Nico B, Clint L	niveau 3	t, u
9	2	C	grondplan	6/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Stefan C, Franky V	niveau 4	t, u
10	3	C	grondplan	9/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN, Nico B	niveau 5	t, u
11	3	C	grondplan	10/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN, Stefan C	niveau 6	t, u
12	3	C	grondplan	11/05/2005	O-zicht	1:20	Marnix P	niveau 7	t, u
13	4	C	grondplan	18/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Nico B, Clint L	niveau 8	t
14	4	C	grondplan	18/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN, Stefan C	niveau 9	t
15	4	C, D	grondplan	19/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN, Nico B	niveau 10	t
16	4	C	grondplan	20/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D	niveau 11	t
W-profiel	3	C	profiel	10/05/2005	W-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		v, w
O-profiel	3	C	profiel	10/05/2005	O-zicht	1:20	Ine D		x, y
O-profiel	5	A (+A'?)	profiel 1	17/01/2005	O-zicht	1:20	Ine D		g, h
N-profiel	5	A'?	profiel	31/01/2005	N-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		i, j
Z-profiel	5	B	profiel	31/01/2005	Z-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		k, l
W-profiel	5	B	profiel	1/02/2005	W-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		l, m
O-profiel	5	B	profiel	1/02/2005	O-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		n, o
N-profiel	5	A	profiel	2/02/2005	N-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		p, q
W-profiel	5	A	profiel	2/02/2005	W-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		r, s
coupe 2	4	C	coupe	19/05/2005	N-zicht	1:20	Ine D, Pascal DN		z1, z2